

клієнтів, добрі робочі стосунки зі співтовариством і дбайливе ставлення до навколишнього середовища, позитивне сприйняття місцевим співтовариством.

Запровадивши цю систему, лісові підприємства отримують позитивний результат від своєї діяльності як на зовнішніх, так і на внутрішніх ринках.

Література

1. Парменгер Дэвид. Ключевые показатели эффективности. Разработка, внедрение и применение решающих показателей : пер. с англ. А. Платонова / Дэвид Парменгер. – М. : ЗАО "Олимп-Бизнес", 2008. – 288 с.: ил.

2. Фатрелл Ч. Управление продажами : пер. с англ. / под ред. В.В. Кулибановой / Ч. Фатрелл. – СПб. : Изд. дом "Нева", 2004. – 640 с.

3. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.ukrexport.gov.ua>.

Лесишин Х.Р., Максимец О.В. Использование сбалансированной системы показателей к оцениванию сбытовой деятельности лесных предприятий на внешних рынках

Раскрыта сущность и специфика разрабатывания ключевых показателей эффективности (КПЕ), которые воспроизводят те аспекты организационной деятельности, которые являются важнейшими для его успеха. Подана модель управления без бюджета, которая повышает эффективность сбалансированной системы показателей. Разработана система показателей экспортной деятельности, которые можно использовать для лесных предприятий.

Lesyshyn Kh.R., Maksymets O.V. The use of the balanced system of indexes is to the evaluation of sale activity of forest enterprises on oversea markets

Essence and specific of development of Key Indexes of Efficiency, which recreate those aspects of organizational activity, which are most essential for his success, are exposed in the article. A case frame is given without a budget, which promotes efficiency of the balanced system of indexes. The system of export performance indicators which can be used for forest enterprises is developed.

УДК 330.4

Доц. Г.А. Лех, канд. екон. наук; студ. А.Я. Табачук –
НЛТУ України, м. Львів

ОСОБЛИВОСТІ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

Визначено суть поняття "тіньова економіка", її види, вплив на офіційну економіку та наслідки цього впливу. Розглянуто проблеми тіньової економіки в Україні та шляхи її зменшення. Встановлено, що в інноваційній сфері необхідно спростити процедуру здійснення підприємницької діяльності, де підприємець "бореться" за енергетичні ресурси-зберігання, де він діє як "розумний егоїст": максимізуючи власний прибуток, примножує добробут всієї нації, досягає економічного зростання за дотримання основних засад сталого розвитку, до чого і так прагне світове співтовариство.

Ключові слова: тіньова економіка, рівень тінізації, корупція, детінізація економіки.

Історія тіньової економіки, її окремі ознаки починаються з виникненням держави. У ХХ ст. для країн, що переживають системну кризу, проблеми тіньової економіки набули великого значення. З 70-х років тема тіньової економіки стає популярною у західних економістів, а з 80-х років – й у Радянському Союзі.

Тіньова економіка (англ. Black economy, Ghost economy, Shadow economy) – господарська діяльність, яка розвивається поза державним обліком та контролем, а тому не відображається в офіційній статистиці [1]. Підприємства, котрі функціонують у тіньовому секторі економіки, не перерозподіляють власних доходів до бюджетів та державних цільових фондів, вони не сплачують податків, і цим самим максимізують власні прибутки.

Актуальність теми. Проблема існування тіньових процесів в економіці в умовах глобалізації стає актуальною для країн як загалом, так і для національних економік, а також для її регіонів. У світовій економічній системі спостерігається загрозна тенденція – прискорене зростання тіньового сектору порівняно з офіційною економікою [2, с. 98]. Значною проблемою є те, що переважну більшість операцій, які з тих чи інших причин відносять до тіньових, можна здійснити в легальному нормативно-правовому полі, а для того, щоб довести сам факт здійснення тіньової діяльності, необхідно прикласти значних зусиль органам державної влади.

Функціонування тіньової економіки поряд з легальною призводить до істотного скорочення в структурі доходів бюджету країни частки податкових надходжень, що ставить під загрозу виконання важливих державних програм.

Сьогодні найперспективніший напрям розширення доходів – залучення тіньових обігів до сфери легального бізнесу. Але всі намагання вирішити цю проблему, зокрема й за рахунок удосконалення системи оподаткування, упорядкування пільг, посилення контрольних функцій за збором податків, не дали очікуваних результатів. Тіньова економіка все ще займає провідні позиції.

Метою цієї роботи є з'ясування суті і структури тіньової економіки, аналіз стану її в Україні та в інших країнах, її соціально-економічні наслідки, роль, причини тіньової економіки та шляхи її регулювання. Таким чином, обрана тема роботи є актуальною і своєчасною.

Відповідно до мети роботи ми поставили такі **завдання**:

- визначити сутність тіньової економіки, її причини;
- проаналізувати економічні проблеми тінізації української економіки;
- визначити перспективні шляхи зниження рівня тіньової економіки в Україні.

Об'єктом дослідження є економіка України, а предметом – вплив тіньового сектору на економіку країни.

Стан дослідження. Багато вітчизняних та зарубіжних вчених досліджують багатогранне явище тіньової економіки. Питання щодо теоретичних основ, на які спираються дослідження феномену тіньової економіки, розглянуто у працях таких вчених, як Е. Фейг, О. Турчинов, Р.Й. Чайковський, П. Пушкаренко, М. Логвиненко, Г.А. Лех, Ю. Кіржецький та інші [2-4, 7].

Виклад основного матеріалу. Сучасне трактування сутності тіньової економіки характеризується активним науковим пошуком визначальних критеріїв віднесення економічної діяльності до рангу тіньової та здійсненням спроби класифікації та типологізації явищ, пов'язаних з об'єктом досліджень.

Суть такого поняття як "тіньова економіка" спеціалісти визначається по-різному. В західній літературі її звичайно визначають за Е. Фейгом – як

еко-номічну діяльність, яку з певних причин не враховують офіційна статистика і яка не потрапляє до ВВП [3, с. 44]. Якщо проаналізувати вітчизняну наукову літературу з цієї проблематики, то найбільш влучним є дещо модернізоване визначення цього поняття, яке сформулював О. Турчинов – сфера прояву економічної активності, спрямованої на одержання доходів від заборонених видів діяльності або на ухилення від суспільного (державного) контролю та від сплати податків при легальних видах економічної діяльності [3, с. 44]. Як бачимо, термін "тіньова економіка" має різнобічне значення, яке охоплює складну галузь соціально-економічних відносин. Таке різноманіття поглядів фахівців щодо цього явища свідчить, з одного боку, про те, що розроблені методологічні засади визначення цього феномену ще важко назвати "відшліфованими до йоти", є не завершеними і потребують перегляду та, по-декуди, доопрацювання. З іншого – це явище охоплює диференційовані типи відносин, що належать до сфери інтересів різних галузей науки: економічної, соціологічної, юридичної та інших.

Економічна наука виокремлює три види (три сегменти) тіньової економіки:

"Друга" тіньова економіка – це заборонена законом економічна діяльність працівників "білої" (офіційної) економіки, яка призводить до прихованого перерозподілу раніше створеного національного доходу [1]. Якщо дивитись через призму поглядів суспільства, то "друга" тіньова економіка не виробляє жодних нових благ: усіма вигодами, які отримують від цього сегменту тіньової економіки, користуються одні люди за рахунок втрат, які несуть інші люди.

"Сіра" тіньова економіка, до якої входять незареєстровані форми підприємництва [3, с. 44]. Тобто, це економічна діяльність з виготовлення та реалізації звичайних товарів та послуг, яка дозволена законом, але не реєструється (переважно дрібний бізнес). Цей підвид тіньової економіки, на відміну від наведеного вище, функціонує автономно. Тут виробники або свідомо ухиляються від офіційного обліку, не бажаючи нести витрати (пов'язані з отриманням ліцензій, сплатою податків тощо), або звітування про такий вид діяльності взагалі не передбачено (прогалини вітчизняного законодавства).

"Чорна" тіньова економіка (економіка організованої злочинності), пов'язана з прямими порушеннями чинного законодавства [3, с. 44]. Це заборонена законом економічна діяльність, яка пов'язана з виробництвом та реалізацією заборонених та дефіцитних товарів та послуг. У ширшому розумінні – це всі види діяльності, які повністю вилучені з нормального економічного життя, оскільки їх вважають несумісними з ним і такими, що призводять до його руйнації (прикладом є наркобізнес, грабунки тощо).

Тіньову економіку завжди супроводжують соціальні процеси, які породжують тіньові практики господарювання та виступають причинним зв'язком тіньових відносин. Це відбувається насамперед тому, що особистість, виконуючи функцію соціального актора, входить до звичних для неї легальних соці-

альних груп та організацій і цим самим формує досить стійку основу тіньової економіки. Вона часто стає результатом здійснених дій, які "обійшли" формальні інститути народного господарювання: звітності, ліцензування, податкових операцій, але при цьому сама тіньова економіка не залишається поза інституціонального простору, відбувається селективне ігнорування формальних інститутів, що чітко визначає велику частину сегмента тіньової економіки.

Більшість учених, які займаються проблемами тінізації та породженням нею корупції, розглядають її в трьох аспектах:

- *соціально-економічному* – спотворення корумпованим держапаратом соціально-економічних рішень держави;
- *політичному* – проникнення осіб кримінальної орієнтації до структур політичної влади й використання їхніх можливостей для задоволення своїх злочинних потреб;
- *правовому* – лобювання інтересів, гальмування прийняття рішень або ж прийняття тих, що дають змогу їхнього необмеженого тлумачення та використання з власною кримінальною метою

Вплив неофіційної (тіньової) економіки зумовлює негативні наслідки розвитку усіх граней суспільного життя держави, а саме [4, с. 234]:

- непрозорий і несправедливий розподіл національного доходу;
- криміналізація суспільства, недовіра до органів державної влади;
- дискримінація суб'єктів господарської діяльності;
- скорочення податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів;
- нелегальний експорт капіталів і зменшення обсягів інвестицій в економіку, залежність від закордонних позик;
- втрата промислового та інтелектуального потенціалу нації.

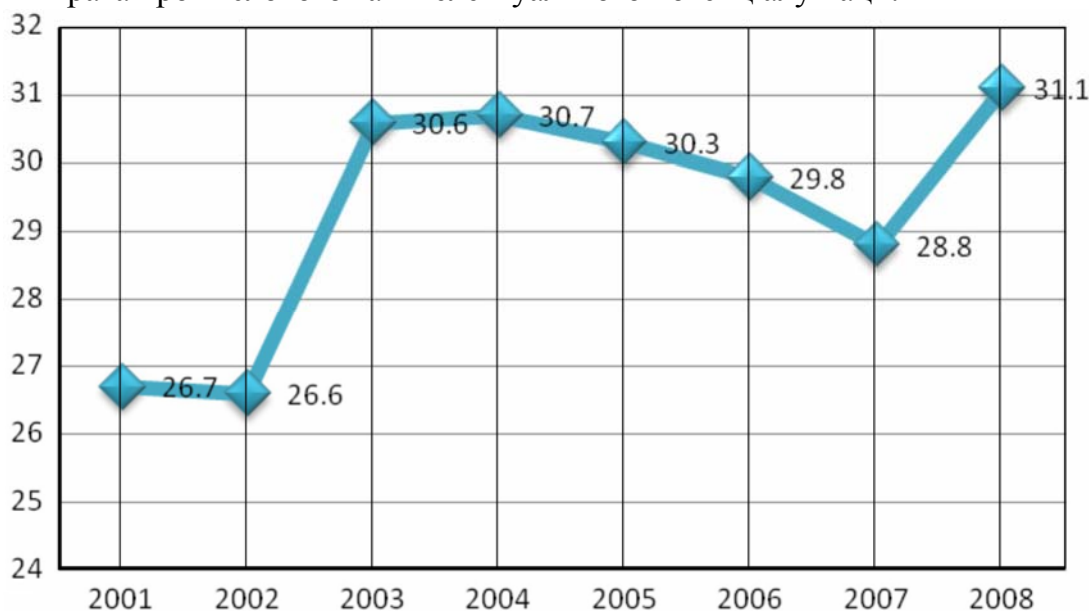

Рис. Інтегральний коефіцієнт тіньової економіки в Україні, % від офіційного ВВП [5]

Щодо України, то тут тіньова економіка – це не відокремлене явище, а результат системної кризи економіки. При переході від соціалістичних форм організації економіки до ринкових відбулася реструктуризація тіньового сектору економіки, відбувся його масштабний розвиток і його пристосування до нових умов соціального існування. Тіньова економіка в Україні поширена у

всіх сферах економічної діяльності. Ситуація, що склалася на цей час в нашій державі, потребує глибоких і комплексних наукових досліджень цього найбільш своєрідного феномена перехідної (і не тільки перехідної) економіки. Проте, наукові дослідження тіньової економіки пов'язані з чималими труднощами як теоретичного, так і практичного характеру. Це пояснюється тим, що тіньова економіка є значно складнішим об'єктом дослідження, ніж економіка офіційна.

За даними Міністерства економіки, рівень тіньової економіки в Україні за 2008 р. порівняно з 2007 р. збільшився на 2,3 в.п. і становив 31,1 % [5].

Значне збільшення тіньового сектору відбулося у другій половині року, оскільки в першому півріччі рівень тіні зменшився до 28 %. Загалом рівень тіньової економіки знижувався починаючи з 2004 року, коли він становив 30,7 %. А її величина у 2008 р. стала максимальною з 2001 р. [5]. Найбільше зростання тінізації – на 12 п.п., до 38 % – міністерство зафіксувало за допомогою монетарного методу підрахунку. У Мінекономіки таке зростання пояснили наслідками фінансової кризи, сформувалась тенденція до впливу коштів з банківської системи [5]. Збільшення частки тіньової економіки зафіксоване і за двома іншими методиками: співвідношення витрат населення до обсягу роздрібного товарообігу (+2 п.п., до 38 %) і підрахунку збитковості підприємств (+2 п.п., до 29 %) [5].

Зниження частки тіні зафіксоване лише за допомогою підрахунку співвідношення споживання електроенергії до обсягу виробництва (-2 п.п., до 30 %). Дослідження, що проводяться за цією методикою, і в минулому році демонстрували тенденцію зниження тіньової економіки. У Мінекономіки висунули припущення, що зниження рівня споживання електроенергії може бути результатом впровадження інноваційних енергоощадних технологій [5].

Економічна криза призвела і до зміни галузей-лідерів тінізації. Якщо в 2007 році найбільш тінізованим був сектор послуг, то 2008 р. таким лідером стала промисловість. Зниження тіньових операцій у секторі нерухомості (з 39,1 % до 28,5 %) міністерство пояснило зменшенням кількості операцій, а у фінансовому секторі (з 31,3 % до 20,1 %) – втратою банками довіри громадян, "що вплинуло на кількість тіньових операцій, заснованих на довірі", йдеться в звіті Мінекономіки [5].

Збільшення тіньових операцій зафіксовано у видобувній (+10 п.п., до 42 %) і оброблювальній промисловостях (+7,9 п.п., до 35,3 %). В умовах погіршення світової кон'юнктури підприємства почали створювати резерви для існування в 2009 р. шляхом заховання частини прибутків. Найбільший рівень тінізації виявлений у виробництві коксу і продуктів нафтоперероблення (45,1 %), легкій (42,9 %) і харчовій (40,8 %) промисловостях. Трохи менший рівень тіньових операцій в металургії (39,3 %) і машинобудуванні (36,2 %) [5]. Стрімке зростання рівня тінізації економіки призвело до створення системи двох економік – легальної та альтернативної їй – нелегальної. Ця економіка для свого "прикриття" створила систему корупції в державних органах. "Інститут хабара супроводжує людину від пологового будинку аж до останньої дороги на цвинтар. І всі сприймають це, з одного боку, за норму, з ін-

шого ж – вдають, що цього не існує...”, – говорить шеф-редактор журналу "Універсум" Олег Романчук [6].

Багато як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, зокрема професор політології Йельського університету Кейт Дарнел, називають Україну тіньовою державою [6]. Головну відмінність між корупцією, що є на цей час в Україні і корупцією на Заході вони вбачають у реакції на неї вітчизняних правоохоронних органів: якщо на Заході корупція існує тому, що правоохоронцям не вдається схопити всіх корупціонерів, то в Україні правоохоронні органи не тільки відслідковують випадки корупції, а й всіма силами намагаються їм сприяти, щоб в подальшому використовувати для різного шантажу, такі собі "довготермінові інвестиції".

Отже, в Україні, поряд із малокерованою, незбалансованою – роздвоєною на президентську та урядову системою державного управління, існує так само малокерована, роздвоєна система легальної та нелегальної економіки. Безумовно, це стало основною причиною відсутності дієвих заходів боротьби зі світовою економічною кризою та, як наслідок, – надмірних кризових явищ порівняно з іншими країнами Європи.

Характерними рисами для функціонування сектору тіньової економіки на сучасному етапі в Україні є [7, с. 327]:

- тіньова економіка поступово стала складовою частиною ринкового господарства;
- тіньова економіка держави отримує додаткові імпульси для свого розвитку в сучасний період політичної та соціально-економічної нестабільності;
- тіньовики успішно використовують досягнення науково-технічного прогресу у своїх інтересах, відбувається інтелектуалізація економічної злочинності;
- відбулося проникнення кримінальних структур, які контролюють тіньові ринки, в усі гілки влади;
- тіньова економіка держави динамічно набуває ознак глобалізації соціально-економічних відносин;
- електронні технології для відмивання брудних грошей, офшорні зони, нелегальна трудова міграція і т.д.

Вагомою проблемою, що ускладнює дослідження тіньової економіки, є істотна нестача, а нерідко і повна відсутність необхідних інформаційно-статистичних даних. Дослідженням перешкоджає або кон'юнктурне відомче приховування необхідної наявної інформації, або фактична неможливість застосування загальноприйнятих підходів до предметного дослідження суб'єктів і об'єктів системи тіньових економічних відношень та характерних особливостей функціонування внутрішніх структур і складових механізмів зазначеного економічного укладу.

Проте, на наш погляд, існують чіткі шляхи зменшення тіньового сектору економіки. Зокрема, для детінізації вітчизняної економіки потрібно здійснити такий комплекс заходів:

1. На державному рівні запровадити обов'язкове обґрунтування джерел походження грошових коштів у разі купівлі товарів, вартість яких перевищує певну, заздалегідь визначену суму (житла, земельних ділянок, транспортних засобів та предметів розкоші);

2. Запровадити податкові стимули до нагромадження та інвестування коштів в інноваційний сектор юридичними особами, які пропонується надавати за фактичними результатами діяльності;
3. Інтенсивно залучати до процесу детінізації економіки представників міжнародних організацій, які є спеціалізованими на протидії нелегальному господарюванню, та громадянського суспільства;
4. Спростити процедури щодо здійснення підприємницької діяльності, особливо в інноваційній сфері, де підприємець "бореться" за енерго- та ресурсозберігання, де підприємець діє як "розумний егоїст": максимізуючи власний прибуток, примножує добробут всієї нації, досягає економічного зростання за дотримання основних засад сталого розвитку, до чого і так прагне світове співтовариство.

Література

1. [Електронний ресурс]. – Доступний з [http://www.uk.wikipedia.org/wiki/Тіньова_ економіка](http://www.uk.wikipedia.org/wiki/Тіньова_економіка).
2. **Чайковський Р.Й.** Причини існування тіньової економіки у прикордонному з європейським Союзом регіоні / Р.Й. Чайковський // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – 2008. – № 611. – С. 98-104.
3. **Пушкаренко П.** Генезис і соціально-економічні наслідки тіньової економіки / П. Пушкаренко, М. Логвиненко // Економіка України. – 2004. – № 10. – С. 43-49.
4. **Лех Г.А.** Тіньова економіка: кому це вигідно? / Г.А. Лех, І.В. Ангелко // Науковий вісник УкрДЛТУ : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ УкрДЛТУ. – 2004. – Вип. 14.7. – С. 234-235.
5. **Аналітична** записка "Тенденції тіньової економіки в Україні" за 2008 рік, підготовлений відділом економічної безпеки та детінізації економіки департаменту макроекономіки Мінекономіки. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.me.gov.ua>.
6. **Романчук О.** Корупція і суспільство: роль ЗМІ у боротьбі з корупційною системою / О. Романчук // Універсум. Журнал політології, футурології, економіки, науки та культури. – 2005. – № 7-10 (141-144) (липень-жовтень). – С. 7-11.
7. **Кіржецький Ю.** Методичні основи дослідження тіньової економіки в контексті економічної безпеки регіону / Р.Й. Чайковський // Вісник Львівського університету. – 2008. – № 40. – С. 327-330.

Лех Г.А., Табачук А.Я. Особенности теневой экономики в Украине

Определены суть понятия "теневая экономика", ее виды, влияние на официальную экономику и последствия этого влияния. Рассмотрены проблемы теневой экономики в Украине и пути ее уменьшения. Установлено, что в инновационной сфере необходимо упростить процедуру осуществления предпринимательской деятельности, где предприниматель "борется" за энерго- и ресурсосохранение, где он действует как "умный эгоист": максимизируя собственную прибыль, преумножает благосостояние всей нации, достигает экономического роста за соблюдение основных принципов устойчивого развития, к чему и так стремится мировое сообщество.

Ключевые слова: теневая экономика, уровень тенизации, коррупция, детенизация экономики.

Leh G.A., Tabachuk A.Ya. Shadow economy features in Ukraine

Essence of the concept of the "shadow economy", its types, impact on the official economy and consequences of this influence are defined. The problems of the shadow economy in Ukraine and ways to reduce it are considered. It is set that in an innovative sphere it is necessary to simplify procedure of course of business, where a businessman "fights" after energo- and resource-storage, where he operates as a "clever egoist": maximization own income, growing welfare of all of nation, arrives at the economy growing for the observance of basic principles of steady development, to what a world concord aspires and so.

Keywords: shadow economy, level shadow, corruption, deshadowing of economy.